

РОЛЬ НІМЕЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ПОЛЬЩІ

Наталія Шипка

Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

(стаття надійшла до редколегії – 24.02.2015 р.; прийнята до друку – 30.03.2015 р.)

© Шипка Н., 2015

Проаналізовано місце та роль німецької національної меншини у суспільно-політичному житті Республіки Польща. З'ясовано, що німецька спільнота є активним суб'єктом етнополітики. Встановлено, що меншина бере участь у виборчому процесі через власні виборчі комітети, представлена на державному рівні та на рівні місцевого самоврядування.

Ключові слова: німецька національна меншина, етнонаціональна політика Республіки Польща.

ROLE OF GERMAN NATIONAL MINORITY IN SOCIAL-AND-POLITICAL LIFE OF MODERN POLAND

Natalija Shypka

The research paper analyzed role and place of German national minority in social-and-political life of the Republic of Poland. It was defined that German community is an active subject of ethno-national policy, as well as found that this minority is actively engaged in the election process through its own elective committees; it is presented both at the national and local self-governance levels.

Key words: German National Minority, Ethno-National Policy of the Republic of Poland.

Постсоціалістична Польща успішно пройшла процес демократичних трансформацій і розробила ефективну етнонаціональну політику, що відповідає європейським вимогам та загально визнаним у міжнародній практиці фундаментальним правам і свободам людини. Вивчення польського досвіду є вкрай важливим для розроблення дієвої етнонаціональної політики України, в умовах європейської інтеграції. Тому важливо проаналізувати особливості діяльності національних та етнічних меншин у сучасній Польщі як первинних суб'єктів етнополітики, що безпосередньо впливають на польську державну етнополітику.

Німецька національна меншина – найчисленніша та одна з найбільш компактно розселених меншин у Польщі. Німецька національна спільнота, єдина меншина присутня в політичному житті країни, що повною мірою користується польським законодавством в етнополітичній сфері. Власне через дослідження процесу етнополітичного ренесансу німецької меншини можна проаналізувати, як на практиці реалізовується етнонаціональна політика держави.

Дослідженням цієї теми займалися такі польські суспільствознавці, як: Д. Берлінська [2], Будита-Будзинська [4], Г. Халупчак [5], Т. Броварек [3], М. Яс-Козаркевич [7] та ін. Більшість українських

науковців розглядали національні меншини, і німецьку меншину зокрема, у період Польської Республіки, з 1919 р. до 1939 р. Водночас діяльність німецької національної меншини у сучасній Польщі ще не ставала предметом наукових розвідок в українських політичних дослідженнях.

Мета роботи – з'ясування місця та ролі німецької національної меншини у суспільно-політичному житті Республіки Польща.

Друга світова війна кардинально змінила кордони Європи, згідно з рішеннями Потсдамської конференції до Польщі відійшли східні території Німеччини вздовж рік Одра (Одера) і Ниси Лужицької (Нейсе). Численне німецьке населення, що проживало на цих територіях, з 1945 р. опинилося у статусі меншини.

Польський комуністичний режим за допомогою Польської Робочої Партії (ПРП) прагнув створити моноетнічну державу. Ще перед завершенням війни, у лютому 1945 р., генеральний секретар ЦК ПРП Владислав Гомулка заявив, що “німців, котрі проживають на так званих, Віднайденних Землях, буде викинуто, адже всі держави будуються на національному ґрунті, а не на основі національних меншин” [13, С. 265].

Внаслідок такої політики, близько 3,5 млн німецького населення із західних та північних земель

підлягало інтернуванню та виселенню. Процес переселення (виселення, евакуації) розпочався ще перед завершенням війни і тривав до 1948 р. Згідно з офіційними даними, наприкінці 1952 р., у Польщі проживало 35,5 тис. німецького населення [1, С. 75]. Велика кількість німців залишило територію Польщі і значно пізніше, на підставі численних порозумінь між Польською Народною Республікою та Німецькою Демократичною Республікою у 1950–1959 рр., у межах акції об'єднання з родиною. Протягом згаданих років, до НДР та ФРН виїхало близько 320 тис. осіб [9, С. 138]. Більшість дослідників, вказують, що до цих міграційних процесів, крім осіб німецької національності, приєдналися і корінні мешканці, колишніх німецьких земель.

За результатами національного перепису населення 2002 р., у Польщі проживало 152,897 тис. осіб, німецької національності. Останній загальний перепис населення проводився у Польщі у 2011 р., його особливістю стала можливість громадян вказувати подвійну національно-етнічну ідентичність. Після оприлюднених офіційних результатів перепису у 2011 р., Головне Управління Статистики (ГУС) Польщі кілька разів змінювало дані щодо національно-етнічної ідентичності населення. Згідно з даними ГУС, станом на лютий 2015 р., німецьку ідентичність задекларувало 147,814 особи. З них як єдину – німецьку ідентичність вказало 44,549 тис. осіб, 103,265 тис. (або 69,9 %) осіб задекларувала подвійну польську і німецьку ідентичність [8].

Німецька національна меншина – найчисленніша меншина Польщі, що проживає компактно в Опольському воєводстві – 78,5 тис. осіб (58 % усіх німців Польщі та 8 % мешканців воєводства) та Сілезькому воєводстві (20,8 % від загальної кількості німців). Німецькі громади проживають також у Нижньосілезькому, Любуському, Великопольському, Лодзькому, Куявсько-Поморському, Західно-Поморському, Поморському і Вармінсько-Мазурському воєводствах. Переважна кількість осіб німецького походження проживає у сільській місцевості. Більшість представників меншини (40 %), має лише загальну середню освіту, 34,8 % – професійно-технічну освіту. До того ж меншина характеризується низьким рівнем знання рідної мови [7, С. 61].

До початку 1950-х років німці не могли під загрозою кари користуватися рідною мовою, визнавати свою національність, культивувати культуру та мову. Лише з 1951 р. особам німецької національності почали видавати дозвіл на перебування в країні, однак до 1989 р. офіційна влада не визнавала існування німецької меншини на території Польщі.

Виразна зміна у суспільно-політичному житті Польщі відбулася з початком демократичних перемін 1989 р. Німецька громада, намагаючись заявити про власне існування у польському суспільстві, зібрала

250 тис. підписів осіб німецького походження. Представники меншини 24 липня 1989 р. зробили спробу зареєструвати Суспільно-культурне товариство німецької меншини у Сілезії, однак отримали відмову. Суд закидав німецькій меншині те, “що товариство може загрозувати громадянському спокою і порядку, до того ж його існування та діяльність не сприятиме позитивним змінам у суспільстві”. Також суд ставив під сумнів саме існування німецької національної меншини у Сілезії [2, С. 199]. Причиною такого рішення суду були історичні упередження щодо німецького населення та побоювання перед закликами до повернення німецької приватної власності на західних та північних землях Польщі.

Рішення суду викликало широкий резонанс у суспільстві, що відобразилось у зміні етнічної політики нової влади. Перший прем'єр-міністр посткомуністичної Польщі Тадеуш Мазовецький в урядовій заяві 12 вересня 1989 р., наголосив: “Польща є батьківщиною не лише поляків. Ми живемо на цій землі з представниками інших народів. Хочемо, аби вони відчували себе у себе вдома, аби культивували свою мову, а своєю культурою, збагачували нашу спільноту” [11]. Представники німецької меншини з великим ентузіазмом сприйняли слова прем'єр-міністра та почали створювати численні громадські організації.

16 січня 1990 р. у Катовіцах зареєстровано перше Культурно-суспільне товариство німців Сілезького воєводства. Невдовзі товариства німецької меншини повстали у всіх місцях компактного проживання німецьких громад: на Опольщині, у Сілезії, м. Гданську, на Вармії та Мазурах, Куявсько-Поморському та Великопольському воєводствах.

Вагоме значення для діяльності німецької національної меншини у Польщі стало підписання Договору між Республікою Польщею та Німецькою Федеративною Республікою “Про добросусідство та приязню співпрацю” (Бонн, 17 червня 1991 р.), де були окреслені права німецької меншини у Польщі. Договір конкретизував типи інституцій, що можуть бути створені меншинами, гарантував право меншин отримувати допомогу для задоволення своїх потреб. До того ж у цьому Договорі вперше виокремлено право представників національних меншин на участь у діяльності міжнародних неурядових організацій [14].

Німецька громада найкраще організована з-поміж усіх національних та етнічних меншин, що проживають у Польщі. На загальнодержавному рівні німецька меншина репрезентована Союзом німецьких суспільно-культурних товариств (СНСКТ), що створений у 1991 р. у м. Ополі. У 2009 р. Союз охоплював 10 воєводських та 6 регіональних організацій. Станом на 2014 р. до складу СНСКТ входило 45 тис. осіб. Незважаючи на розгалуженість і численність

організації, Союз не є єдиною інституцією, що представляє всі громадські організації меншини. Осіб, що належать до німецької громади, репрезентують також низку інституцій, що займаються вибраними аспектами культурного, господарчого чи суспільного життя меншини.

До таких інституцій належать, зокрема:

- Фундація розвитку Сілезії та підтримки місцевих ініціатив, утворена у 1992 р. Під час створення цієї організації головним завданням “представників німецького уряду та німецької меншини у Польщі було створення єдиної відповідальної інституції за належний розподіл коштів німецького уряду, призначених для підтримки німецької меншини у Польщі, що виділялись з бюджету ФРН; покращення інфраструктури Сілезії та розвиток підприємництва. Уряд ФРН прагнув зупинити процес масового переселення німецького населення до Німеччини за допомогою створення гідних умов для проживання німецької меншини у Польщі” [6]. Сьогодні Фундація є самостійною та головною господарчою інституцією німецької меншини, що користується коштами бюджету ФРН за період 1992–2002 рр., а також коштами, отриманими з польських джерел.

- торговельний дім “Сілезія”, створений у 1993 р., об’єднує підприємців з Верхньої та Нижньої Сілезії. Торговельний дім як самоврядна, господарча організація не обмежується лише діяльністю на користь німецької меншини, а співпрацює зі всіма підприємцями (не лише німецького походження), що позитивно впливає на польсько-німецькі взаємини.

- Дім польсько-німецької співпраці, утворений у 1998 р. Головним завданням його діяльності є покращення німецько-польської співпраці, поширення ідей толерантності та співпраці, руйнування негативних стереотипів.

- Сілезьке самоврядне товариство, утворене у 2001 р., об’єднує бурмістрів та вуйтів гмін, у котрих переважає населення німецького походження. Головними завданнями товариства є зацікавлення німецьких підприємців інвестиціями у Польщі. Товариство також займається суспільно-культурною діяльністю, втілює в життя проекти щодо розвитку та покращення життя гмін.

Найважливішими цілями практично всіх організацій німецьких національних меншин у Польщі є популяризація німецької культури, традицій та звичаїв, збереження та розвиток німецької мови, розвиток німецькомовного шкільництва, протидія асиміляції, представництво інтересів німецької громади, зміцнення добросусідських польсько-німецьких взаємин.

Товариства німецької меншини діють у 11, з 16 воєводств Польщі. Станом на 2010 р., у Польщі існувало 74 організації німецької національної меншини, членами яких були 235 тис. осіб, при цьому вони

становили 43 % від усіх діючих організацій національних меншин у країні [15, С. 177].

Німецькі товариства проводять різноманітну суспільно-культурну і освітню діяльність:

- підтримують художню і фольклорну самодіяльність;

- опікуються місцями поховання німецьких військових;

- підтримують та розвивають співпрацю з містами та гмінами-побратимами у Німеччині;

- проводять численні фестивалі, конкурси, курси німецької мови, займаються видавничою роботою, організують конференції, виставки тощо.

Головними джерелами фінансування організацій німецької меншини є уряд ФРН, польський бюджет та членські внески. Крім державних установ, з німецької сторони фінансову допомогу також надають різноманітні фундації, організації та приватні особи. Німецька сторона виділяє кошти не лише безпосередньо інституціям меншини у Польщі, а й на соціальну допомогу, освіту, видавництво, покращення інфраструктури в регіоні компактного проживання німецької меншини (будівництво доріг, комунальних мереж, очисних споруд тощо).

Протягом останніх 10 років, фінансова допомога організаціям німецької меншини з боку Німеччини значно зменшилася. Організації були змушені шукати кошти у різноманітних фондах Європейського Союзу. Уряд Німеччини прагнув заохотити інституції меншини до більшої самостійності й активності. Попри це, поліпшення рівня життя в регіоні компактного проживання меншини відчули не лише особи німецького походження, а й всі громадяни, що проживають поряд. Такі дії німецької сторони безумовно посприяли покращенню візерунку німецької меншини у Польщі.

Позитивні зміни щодо німецької національної меншини у польському суспільстві, засвідчують опитування Польського центру дослідження суспільної думки, який у лютому 2013 року оприлюднив результати опитування “Ставлення поляків до інших народів”. Так, у 1993 році негативне ставлення до німців задекларували 53 % респондентів, а у 2013 році – лише 28 % [12]. Діяльність німецьких інституцій у Польщі, що спрямовані на зміцнення добросусідських польсько-німецьких відносин, а також економічна і політична стабільність самої Німеччини значно покращили ставлення поляків до осіб німецької національності.

Німецька національна меншина є єдиною меншиною в Польщі, діяльність якої є не лише суспільно-культурною, а й розповсюджується на політичне та економічне життя на регіональному та загальнодержавному рівнях.

Завдяки своїй численності та компактності проживання, німецька меншина активно долучилася

до суспільно-політичного життя свого регіону та країни. Згідно з польським законодавством національні та етнічні меншини звільнені від обов'язку подолання 5 % бар'єру голосів у парламентських виборах, що сприяло представництву німецької меншини у Сеймі. До того ж на території компактного проживання меншини створено одномандатний округ, кордони якого збігаються з територією проживання німецької спільноти. Німецька громада для участі у виборах створює два виборчі комітети:

1. Виборчий комітет німецької меншини, що діє на базі Суспільно-культурного товариства німців на Опольщині, бере участь у виборах як до місцевих органів влади, так і до Сейму. Зокрема, комітет брав участь у виборах 1991, 1993, 1997, 2001, 2006, 2010 та 2014 рр.;

2. Рух автономії Сілезії, що бере участь у місцевих виборах.

Справжнім викликом для німецької меншини стала популяризація сілезької ідентичності у Верхній Сілезії та активна діяльність організацій, що пропагують Сілезію та сілезців. Рух за автономію Сілезії набув популярності не лише у Верхній Сілезії, а й в Опольському воєводстві, де компактно проживає німецька меншина. Сілезька культура, мовний діалект є близькими для багатьох членів німецької меншини, що виховувались у Сілезії. Німецька ідентичність є для них традицією предків, німецька мова, для багатьох з них, є чужою, а німецька культура мало знана. Німецька ідентичність мешканців Сілезії "слабша", аніж сілезька ідентичність. Кількість осіб, що визнають свою сілезьку ідентичність (згідно з даними переписів населення) зросла від 150 тис. осіб у 2002 р., до 800 тис. осіб у 2011 р. [8]. Власне регіональна – сілезька ідентичність є найближчою для мешканців Сілезії.

Представники німецької меншини активно підтримують своїх представників у місцях компактного проживання громади. Кількість голосів, відданих у підтримку кандидатів у депутати від німецької меншини, практично збігається у процентному відношенні з кількістю німецького населення, що проживають на виборчих округах.

Вже у перших демократичних виборах до Сенату (1990 р.), в Опольському воєводстві, взяв участь представник німецької меншини, Генрик Круль. І хоча він не отримав депутатського мандату, здобуті ним 125 тис. голосів свідчили про високий потенціал німецької меншини в регіоні [5, С. 92]. Цей потенціал проявився і на перших післявоєнних самоврядних виборах, де представники німецької громади отримали чимало голосів, провівши своїх представників у Сейміку Опольського воєводства, в радах гмін та міст.

Хвиля етнічного відродження, забезпечила перемогу представникам німецької національної

меншини вже у перших вільних парламентських виборах 27 жовтня 1991 р., коли 7 депутатів представляли німецьку національну меншину у Сеймі. Зі згаданих депутатів, 5 – представляло Опольське воєводство, до того ж один депутат отримав місце в Сенаті. Це був найкращий результат німецької національної меншини за весь період існування Польської Республіки. Німецька меншина від 1997 р. вже не мала свого представника у Сенаті. Сьогодні німецьку меншину у Сеймі репрезентує один депутат – Ришард Галла.

Результати виборів представників німецької меншини до Сейму Республіки Польща [4, С. 123]

Рік	Кількість голосів	Відсотки в масштабах країни	Кількість мандатів
1991	132 059	1,18 %	7
1993	60 770	0,77 %	4
1997		0,39 %	2
2001	42 340	0,33 %	2
2005	34 469	0,29 %	2
2007	32 462	0,20 %	1
2011	28 014	0,19 %	1

Очевидним є зменшення підтримки виборців представників німецької меншини. Така сама ситуація спостерігається і у місцевих виборах, незважаючи на те, що меншина і надалі представлена у Сейміку Опольського Воєводства та у багатьох гмінах та повітах Опольщини. Причина зменшення підтримки у парламентських та самоврядних виборах представників німецької національної меншини зумовлена поліпшенням становища меншини, переорієнтацією ідентичності з німецької до сілезької, масовий (10 % населення воєводства) виїзд на заробітки до Німеччини, особливо молоді. Політична роль німців за межами їх компактного проживання Опольщини є мінімальна.

На останніх виборах, у листопаді 2014 р., до Сейміку Опольського воєводства Комітет виборців німецької меншини представляло 46 кандидатів у радні. Перемога з кількістю 42 тис. голосів, запевнила проходження 7 представникам німецької національної меншини. Як і в попередніх каденціях, представники німецької меншини у Сейміку Опольського воєводства створили Клуб радних німецької меншини та формують коаліцію спільно з Громадянською Платформою (Platforma Obywatelska – PO) та Польською Селянською партією (Polskim Stronnictwem Ludowym – PSL). Коаліція налічує 25 радних з 30, власне такий результат дає змогу меншині брати безпосередню участь у вирішенні найважливіших справ воєводства. Також у результаті виборів 45 радних повітових, понад 250 радних міст і гмін та 18 вуйтів та

бурмістрів було вибрано з представників німецької меншини [10]. Представники німецької меншини беруть активну участь у суспільно-політичному житті в місцях компактного проживання меншини, на загальнодержавному рівні їх участь у політичному житті є репрезентативною.

Після років етнічного пробудження з 2000-х років відзначається зменшення активності німецьких організацій. До актуальних проблем німецької національної меншини належить:

- низький рівень знання німецької мови, здебільшого серед молодого покоління;
- мала кількість інтелігенції, осіб з вищою освітою;
- масовий виїзд молодого покоління на заробітки за кордон, зокрема у Німеччину;
- зменшення німецької ідентичності в осіб німецького походження на Сілезії.

Отже, німецька національна меншина – найчисленніша та найактивніша у суспільно-політичному житті Польщі меншина. З початком демократичних змін 1990-х років, меншина створила розгалужену мережу власних різних організацій, що охоплює всі місця компактного розселення німецької спільноти у Польщі. Компактність та кількість населення німецького походження в Опольському воєводстві та Сілезії, забезпечує перемогу представника німецької національної меншини на виборах до Сейму, що на загальнодержавному рівні репрезентує меншину. На регіональному рівні, меншина активна підтримує осіб німецького походження у виборах до місцевих органів влади. Відповідно в органах місцевого самоврядування кількість осіб німецького походження відповідає процентному відношенню німецького населення серед мешканців. Меншина бере участь у виборчому процесі через власні виборчі комітети, представлена на державному рівні (у парламенті) та на рівні місцевого самоврядування. Діяльність німецької меншини як активного суб'єкта етнополітики Польщі вказує на її достатню демократичність та задоволення потреб етнічної спільноти. З огляду на євроінтеграційний вибір України, вкрай важливими є подальші дослідження успішного польського досвіду побудови демократичної держави

і, зокрема, з'ясування місця та ролі національних та етнічних меншин у цьому процесі.

1. *Archiwum Akt Nowych (AAN), KC PZPR, sygn.237/V/75, Ludność niemiecka według stanu na dzień 31 marca 1952 r. 2. Berlińska D. Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w poszukiwaniu tożsamości / D. Berlińska. – Opole: Instytut Śląski w Opolu, 1999. – 400 s. 3. Browarek T. Życie organizacyjne mniejszości niemieckiej w Polsce po 1989 roku. Mobilizacja i etniczność / T. Browarek ; pod. red. M. Giedrojć, D. Kowalewska, M. Mieczkowska. – Szczecin : Wydawnictwo ZAPOL, 2012. – 298 s. 4. Budyta-Budzyńska. Mniejszości narodowe – bogactwo czy problem?. – Warszawa : Instytut Studiów Politycznych PAN, 2003. – 245 s. 5. Chalupczak H. Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995. / Chalupczak H., Browarek T. – Lublin, 1998 – 230 s. 6. Fundacja Rozwoju Śląska oraz Wspierania inicjatyw lokalnych [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.fundacja.opole.pl/index.php?id=1>. 7. Jas-Koziarkiewicz M. “Podróże po mniejszym niebie”. *Dotowane pisma mniejszości niemieckiej w Polsce, jako prasa środowiskowa po 1989 roku / M. Jas-Koziarkiewicz. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza Aspra-Jr, 2009. – 160 s. 8. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna – NSP 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.stat.gov.pl/spisy-powszechnie/nsp-2011/nsp-2011-wyniki/ludnosc-stan-i-struktura-demograficzno-społeczna-nsp-2011,16,1.html>. 9. Osękowski C. Społeczeństwo Polski Zachodniej i Północnej w latach 1945–1956. *Procesy integracji i dezintegracji / C. Osękowski. – Zielona Góra: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1994. – S. 138. 10. Portal Niemców w Polsce [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vdg.pl/pl/article/15-sejmik-województwa-opolskiego>. 11. *Sprawozdanie stenograficzne z 7. Posiedzenia Sejmu, X kadencja. 12 września 1989 r. 12. Stosunek Polaków do innych narodów [Електронний ресурс] // Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS) – Warszawa – luty 2003. – BS/12/2013. – Режим доступу: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_012_13.PDF. 13. Strauchold G. *Problem ludności rodzimej na Ziemiach Zachodnich i Północnych a zagadnienie mniejszości niemieckiej w latach 1945-1948 / G. Strauchold. – Wrocław: Wrocławskie studia z historii najnowszej, 1995. – 365 s. 14. Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 17.06.1991 r. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.traktaty.msz.gov.pl/fd.aspx?f=P0000006258.pdf>. 15. *Wyznania religijne, stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2006-2008 / [G. Gulaszewskiego i M. Chmielewskiego]. – Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2010. – 348 s.******

